

Василь КРУТОВ

кандидат педагогічних наук,
доктор юридичних наук, професор,
Почесний академік НАПН України,
віцепрезидент УСПП

Ключові слова: людина, природа, соціум, Космос, Всесвіт, синергетичний підхід, система знань.

У статті розглянуті питання про створення Нової системи знань про Людину як складової Природи, Соціуму та Космосу (НСЗ). Життєва необхідність її, на погляд автора, полягає у тім, що прогрес людської цивілізації є сьогодні далеким від своєї оптимальності, оскільки в його основу не покладена чітка і однозначна наукова картина Світу, а також відповідна їй методологія творчого перетворення Людиною навколишньої дійсності на засадах реального Розвитку. Підсумком цього є загрожуючі здоров'ю і самому життю людської цивілізації деструктивні тенденції, не зупинити які означає поставити під сумнів її існування та майбутнє. Підвалини Всесвіту, а тому й планетарного середовища у всій сукупності їх біологічних і соціальних аспектів, передусім людини, мають

УДК 165:113/119:37
DOI 10.31392/NPU-VOU.2021.3(82).04

ПОБУДОВА НОВОЇ СИСТЕМИ ЗНАНЬ ПРО ЛЮДИНУ ЯК СКЛАДОВУ ПРИРОДИ, СОЦІУМУ ТА КОСМОСУ

© Крутов В., 2021

системний характер і підкоряються гармонії. Знання про їх устрій та шляхи трансформації на розумних засадах повинні мати характер цілісної і завершеної системи, якої сьогодні ще немає. Саме бачення змістовних та методологічних підходів до такої системи на основі багаторічних міждисциплінарних досліджень і пропонується у цій статті.

Роль інноваційної системи знань у формуванні гармонійного союзу людини і Всесвіту бачиться як масштабне завдання на довгу перспективу.

Вступ. Одна з основних проблем людства – і чи не найголовніша – це відсутність глобальних системних дій у його просуванні шляхом прогресу. Якщо узагальнено, то причин тому дві. Перша – це роз'єднаність самого людства за економічними, політичними, релігійними та іншими ознаками, перемоги яку, на жаль, не здатне його об'єднання в міжнародні інститути на кшталт Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи тощо: формальний

союз – це не єдність по суті. Другу причину ми вбачаємо у фрагментарності його пізнавальної платформи. Станом на сьогодні змушені констатувати: людство володіє гігантською сумою знань, але вона не здатна стати справді дієвим інструментом його прогресу через відсутність внутрішньої єдності і не відповідності за своєю сукупністю критеріям високої людської моралі. Однак для цього необхідно, щоб суспільство було по-справжньому вільним, вільним від непотрібних, невинуватих заборон, а життя в цьому суспільстві – вільне від жаху ядерної катастрофи і порушення прав людини. Це абсолютно необхідні умови для реалізації нескінченних можливостей людського мозку, зокрема і в пізнанні самого себе [1].

Сучасна наука, на жаль, при всіх її унікальних зверненнях, до сих пір у своїх багатьох стратегіях перебуває в полоні застарілих поглядів на Світ та Буття Людини. Ось чому нагальною потребою моменту є створення на нових світоглядних засадах принципово Нової системи знань про Людину, а саме: системи, що консолідує всі пізнавальні цінності цивілізації в єдиний банк Пізнання; системи вільної від будь-яких ментальних обмежень – відкритої у Природу та Всесвіт; системи, в якій на перше місце поставлено не локальний інтерес будь-якого, а Людина, віддане служіння якій зробить принципово неможливими перемоги науки на кшталт створення атомної бомби, напалму, бактеріологічної зброї та інших іграшок злих сил. Усі ресурси цивілізації ця система повинна підпорядкувати єдиній меті – всебічному розвитку Людини і Соціуму в єдності із Всесвітом, розуміння його як наш великий загальний Дім, який слід любити. Водночас ми всі – частина єдиного, великого Всесвіту. Якщо ми думаємо, що можемо образити людину або живу істоту без того, щоб зачепити себе самого, то ми глибоко помиляємося. Ми з'єднані з усіма істотами і можемо бути щасливі, лише посилаючи їм свою любов [2].

Постановка проблеми. Наука сьогодення ще і зараз вважає, що служити людям можна, водночас насилуючи природу: творючи однією рукою і руйнуючи іншою. Час

цієї помилки закінчується просто тому, що вже зараз Світові зрозуміло: подальший рух цим шляхом вб'є не тільки природу, а й самого прогресора – Людину.

Сама доля залізною рукою штовхає нас визнати просту істину: *справжній прогрес можливий лише на ґрунті Людяності та Любові*. Саме це має бути центральною суттю Нової системи знань про Людину, основні підходи до якої пропонується розглянути.

Автор відомого твору світової літератури – семитомної епопеї «У пошуках втраченого часу» Марсель Пруст зазначає: «Людина не вся в людині. Ми йдемо до себе здалеку».

Справді, немає сумніву в тім, що *Людиною не народжуються – нею стають*. І в залежності від обраної стратегії становлення її доля складається тим чи іншим конкретним чином. Але тільки завдяки правильній стратегії та її розумному втіленню Людина буде здатна прийти до себе і знайти своє справжнє місце в незмірній системі Світобудови.

Прогрес світової науки, який поставив на службу людям могутні сили Природи, досяг колосальних успіхів у вирішенні складних завдань людства. Наука наших днів відкриває одну за одною таємниці макро- і мікросвіту, освоює Всесвіт, успішно пересаджує серця, енергійно розвиває штучний інтелект. Проте фатальним пороком цієї переможної ходи є той факт, що вона відірвалася від свого Суб'єкта, за суттю самої Людини, і цей розрив постійно збільшується. Сила науки сьогодні, як ніколи, велика, але це – самодостатня міць, якій бракує її ядра – творчої Особистості, Душі в строгому сенсі поняття, яка досі знаходиться за межею поля *інтересів академічної науки*. Як сказав видатний доктор-нейрофізіолог, хіропрактик та біохімік Джо Диспенза: «Чому ж ви потайки чекаєте, що у вашому житті з'явиться щось нове та краще, коли самі продовжуєте думати старими думками, виконувати одні і ті ж дії і день у день відчувати звичні емоції?» [3]. Навряд чи хтось із тих, хто опікується фундаментальними проблемами Соціуму та освіти, має в цьому сумніви. Однак, якби парадоксально це не звучало, освітні систе-

ми наших днів, які оголошують своїм надзавданням прогрес людської Особистості, не містить у собі вичерпних знань і методології, що дозволяли б глибоко та всебічно розкрити її потенціал. Корінь цього у тім, що, спираючись на матеріалістичну картину Світу, освіта замовчує, а гірший варіант – прямо заперечує істинну природу його створення, що унеможливило передачу учням адекватного знання і про Світ, і про Людину, яка є його невід'ємною частиною. Внаслідок цього склалася абсурдна ситуація: з одного боку, освіта покликана обслуговувати запити Людини і розвивати її творчі можливості, з іншого – сама Людина як суб'єкт і об'єкт освіти є маловивченою: в центрі наук, її справжньому місці – лише загальна і спрощена уява про неї.

З метою вирішення цієї проблеми міждисциплінарний колектив українських дослідників у сфері філософії, педагогіки, психології та методології освіти пропонує увазі наукового співтовариства створити *Нову систему знань* – інноваційну концепцію гармонізуючого перетворення дійсності, що базується на проривній методології формування Нової Людини та побудованій на ній інтегральній системі знань про Людину як складову Природи, Соціуму та Космосу.

Впровадження цієї методології в масштабах країни загалом необхідне сьогодні як відповідь на низку загроз і викликів, кинутих людству найгострішими проблемами сучасності. Варварське забруднення планетарного середовища, яке поставило його на грань межі виживання загибелі, палаючі по всій Землі воєнні та цивільні конфлікти, тотальне загострення криміногенної ситуації, криза міжособистісних відносин, цунамі психічних розладів, потужний сплеск суїцидальної статистики – це та багато іншого спонукає наукове співтовариство Землі до енергійних пошуків новаторських рішень у справі пізнання природи цих загроз і шляхів їх якнайшвидшого подолання усунення.

Аналіз публікацій. Дослідження багатьох вчених, аналіз яких детально проведений у роботі автора [4], приводять до твердого переконання: всі значні проблеми сучасного Світу мають спільні причини і без-

роздільно кореняться у Свідомості Людини. Тому саме в цьому напрямі необхідно працювати вченим у пошуках ефективних систем протидії світовим загрозам. Водночас важливим є запитання, що таке Свідомість. Нині в науки на це запитання *відповіді немає*, і це при тому, що Свідомість є найглибшим фундаментом Людини. І якщо відповідально і компетентно вдивитися в причини цього факту, приходимо до визнання старої як світ істини: *всі проблеми планетарного соціуму є проблеми Людини, і виключно її*. Ще Ейнштейн нагадував нам: «Здоровий глузд говорить нам про те, що Земля плоска» [5].

У контексті зазначеного буде доцільно навести авторське робоче визначення суті свідомості: Свідомість – інструмент енергетичної й інформаційної детермінації матеріальної реальності, здійснюваної Абсолютним Спостерігачем із певною метою. Наголосимо, що цей умовивід не є виключно особистим продуктом філософських чи метафізичних роздумів і напрацювань автора. Ще з 20-х років минулого століття й до сьогодні ця проблема є наріжною в широких сферах різноманітних наук, зокрема у квантовій механіці. Як відомо, нобелівські лауреати Нільс Бор [6] і Вернер Гейзенберг [7] сформулювали так звану «копенгагенську інтерпретацію» квантової механіки, яка приводить саме до такого розуміння природи свідомості. Самим Життям сьогодні ми поставлені перед суворю необхідністю: *дотримуючись мислителів Світу, пізнати самих себе. Адже без цієї Основи Пізнання, яке починається з Людини і нею ж завершується, немислиме в принципі*. Підсумок її відсутності в існуючій пізнавальній парадигмі драматичний: приходячи в цей світ надгігантом із могутнім ресурсом зростання, людина завершує свій шлях «ліліпутом» [4]. Усі ми – гіганти, виховані пігмеями, які навчилися жити, подумки згорбившись [8]. І головна її трагедія у тім, що вона не лише не використала свій унікальний ресурс, наданий Всесвітом їй від народження, а й навіть не знала про його існування! [4]

Отже, діюча система освіти з причини наявних у ній сутнісних вад вже з самого по-

чатку веде людей до безлічі проблем у великій грі на ім'я Життя. І відбувається це тому, що в своєму сьогодиншньому вигляді ця система не тільки не наділяє людину належним знанням про її саму – вона прищеплює їй *подвійний стандарт ставлення до Світу*, гублячи в ній дух справжнього Пізнання. Коли глава держави, вступаючи на посаду, кладе руку на Біблію або Коран, це має означати лише одне: що Бог визнається Верховним авторитетом країни і лише завдяки Йому вона здатна досягти справжніх вершин у своєму прогресі. Але на практиці за цією ефектною декларацією немає головного – *реального її виконання: впровадження Творця як справжнього Початку в систему освіти і виховання громадян країни*. Ось так у нашому житті і формується *подвійний стандарт у головному стратегічному питанні буття*. Запитайте людину, чи вірить вона в Бога, – відповідь майже завжди буде ствердною: вірю, так! Але поглянемо на життя кожного з нас і відповімо чесно: чи живемо ми цією вірою у своїх повсякденних вчинках? І найчастіше, на жаль, побачимо гострий контраст *віри слів і безвір'я справи*.

Для нас, громадян нової України, є найбільше надзавдання. Це, передусім, *формування цивілізаційної суб'єктності Української держави*, проблематика якого детально розглянута в оригінальному дослідженні С. Пирожкова та Н. Хамітова [9], а в деяких практичних аспектах і в роботі В. Андрущенка [10]. З урахуванням специфіки обраної теми, наголосимо, що проблематикою розвитку людини займалися такі зарубіжні вчені, як: В. Вернадський, Н. Бор, В. Гейзенберг, С. Волинські, Р. Уїлсон, Д. Діспенза та багато інших. Однак залишаються не вирішені питання, які підлягають подальшому дослідженню щодо розвитку людини з погляду нової системи знань у складі – Природа, Соціум і Космос як перспективна основа розвитку цивілізації.

Нагальність вирішення цієї проблеми сьогодні очевидна для всіх, хто стурбований долею нашої країни. Перекоаний, що створення в рамках науки про Людину нової системи знань та її всебічного впровадження в освітню систему держави зробить вагомий внесок у перемогу України в її на-

пруженій боротьбі за створення власної сильної державності і дасть реальну міць у вирішенні її пекучих доленосних проблем.

Мета статті – надання інформації про нову систему знань про людину як складову Природи, Соціуму та Космосу як перспективну основу розвитку цивілізації. Окреслення найбільш загальних концептуальних засад та вимог до цієї системи, її принципів, метаметодології та необхідних організаційних основ для її формування і використання.

Виклад основного матеріалу. Нова система знань має базуватись на таких концептуальних засадах:

1. Відповідь на питання побудови людського життя, зокрема й її результатів, перебуває виключно в самій людині. Кожному треба усвідомити, що пульс управління долею знаходиться в його власних руках. Світ лише віддзеркалює те, чим людина являє себе в духовному сенсі і чим є цінності, якими вона протягом життя наповнює свою сутність.

2. Щоб людина була здатна знайти в собі сили для успішного вирішення своїх життєвих стратегій, щоб вони стали підвладні її волі, насамперед їй необхідні знання про свою справжню природу, а не про той матеріалістичний субстрат, який не наближає людей до Істини, а, по суті, віддаляє від неї. В цьому сенсі наше бачення нової системи знань кардинально відрізняється від існуючої і несе в собі важливий потенціал досі невідомих людині ресурсів і креативних можливостей.

3. Справжній успіх, здоров'я, безпека і щастя, яких потребує кожен, є прямим результатом лише тієї освітньої системи, де є і всебічно розкриваються перед людиною дієві стратегії і знання про себе як складову Природи, Соціуму та Космосу.

4. Головною і не вирішеною проблемою традиційної системи знань про Людину є те, що в ній донині не визначені концептуальні інструменти управління як її повсякденним життям, так і зв'язком з навколишнім світом. Свідомість та Мислення людини залишаються, як і раніше, таємницею за сімома печатками і тому не здатні повноцінно вирішувати реальні і потенційні проблеми людського буття.

5. Роль Свідомості людини зведена до механічного зв'язку з мозком, а фактично і ототожнена з ним. Будучи зміщеною з первинної Субстанції Буття, вона представлена тільки як вища форма психіки, що перебуває в індивіді ізольовано від Світу. Сьогодні це є нагальною і серйозною проблемою для людства, яку треба вирішувати вже найближчим часом. Затримка в часі може призвести до тяжких наслідків, зокрема коли мова йде про стан психічного здоров'я людей у надвеликих масштабах.

Це лише частина фундаментальних проблем, вирішити які покликана Нова система знань про Людину як складову Природи, Соціуму, Космосу [11].

В основу цієї системи мають бути покладені загальні ідеї Ноосферного розвитку, згідно з якими розум людства поступово розширює свої кордони до меж Вселенської Свідомості, з якою він ототожнюється в підсумку. Цей процес, раніше позбавлений свого достатнього теоретичного та методологічного підґрунтя в рамках досліджень найбільш цінного, що містять у собі природничі дисципліни, і шляхом синтетичного об'єднання з усім кращим, що несуть у собі гуманітарні дисципліни, отримав інноваційний інструментарій щодо вивчення Людини в усій глибині її суті. В цьому синтезі *знайшла своє здійснення давня Сократова мрія про творчий союз Ума та Серця, в якому розкриє свої вселенські потенції Людина Землі.*

Колись Іммануїл Кант висловив своє здивування і захоплення зоряним небом, що розкинулось над людиною, і моральним законом, що ховається в її серці. Корінь цього подиву – Всесвіт: він єдиний являє собою водночас Вись і Глиб людини. Куди б ми не йшли – всюди зустрічаємо його, і це означає: Всесвіт – це те Таємне в людині, до пізнання якого закликали людей, ще починаючи з прадавніх часів, Великі мислителі та вчителі Світу. Бути з ним в єдності – це і є головний поступ Людини на зустріч із собою, мета якого – пізнати Самих Себе.

Ми, автори парадигми Нової Людини, віддані справі Пізнання, заради її успіху

стверджуємо: *Творець, Автор Світу – Реальність; не бачити Його таким – значить бути нам сліпими, не знаючи ні Світ, ні себе.* Про це родоначальник квантової фізики, Нобелівський лауреат Макс Планк сказав: «Матерія виникає та існує тільки під дією сили... Ми вбачаємо за цією силою наявність якогось свідомого Розуму, який і є матрицею всього сущого» [12].

Бог на словах – безбожництво у справах. Буденність цього тотального розколу, за суттю *роздвоєння Особистості*, перетворює людське життя на *арену жорстокої боротьби Ego з самим собою* як в аспекті теорії, так і на практиці. Фундаментальні проблеми Духу і тіла, суб'єктивного та об'єктивного, Душі та ума, Розуму і мозку, що залишаються донині невирішеними, становлять так звану «важку проблему свідомості» (англ. hard problem of consciousness), найбільш гостру в бутті людства. Парадокс наших днів у тім, що творці квантової теорії та інших авангардних сфер Пізнання вже давно відповіли на низку його головних запитань, а людство донині б'ється в лещатах мертвущих догм матеріальної парадигми. Людина, як і раніше, перебуває в полоні певних вад та недоліків традиційної освітньої системи, яка ще недостатньо вивільняє її від його вроджених потенцій і природних можливостей. Вона, за суттю, несе багато непотрібних, нераціональних втрат у своєму житті, а нерідко з цим губить і свій унікальний Шанс і Дар на щасливе Буття.

Це становище вимагає швидких та рішучих дій від світового соціуму та його найбільш представницької та креативної частини, здатної усвідомити цю фатальну для нього ситуацію і спрямувати сучасний світ у русло належних реформ. І серед них головним завданням людства є взяти на себе найбільшу громадянську сміливість *ввести Творця в центр соціального буття – не на словах, а насправді.* Цей крок є тим більш безсумнівним у своїй законності і значущості, що, як свідчить історія, більшість нобелівських лауреатів заявили про свою віру у Вищий Розум, і великий Ейнштейн говорив: «Наука без релігії кульгава, а релігія без науки сліпа». Хай одні на плане-

ті звать Його Богом, другі – Розумом су-щих, Природнім інтелектом, треті – Брах-мою, четверті – Дао: яке б ім'я Творець не носив для людей, Він повинен стати для них справжньою Суттю Всього. Виріши-ти це завдання на практиці – означає вже у найближчий час очистити свідомість лю-дей від матеріалістичного сурогату і напов-нити істинним знанням про Людину.

Постановка завдання такої орієнтації слугує базисом рішення найскладніших проблем народів Землі. Одна з них, що за-мовчується в публічному просторі, – *ано-мальні стани психіки людей*, які проявля-ються у важких формах депресії, посттрав-матичних стресових розладах (ПТСР) та суїцидах. Усі ці найнебезпечніші порушен-ня психіки стосуються не тільки населення країн з низьким матеріальним рівнем жит-тя – стабільна тенденція така, що вони все сильніше охоплюють громадян найбільш розвинених і процвітаючих держав, став-ши, отже, боєм і злом усієї Землі. Так, сьо-годні за різними оцінками в одній лише Україні понад 4,5 млн людей страждають на ПТСР різного ступеня тяжкості; кількість же людей з таким нездужанням по всьо-му світу сягає сотень мільйонів. З повагою ставлячись до застосовуваних у світі тех-нологій і практик традиційної системи пси-хологічних наук (психоаналіз, біхевіоризм, гештальт-терапія, еріксон-терапія, гіпноз, медикаментозне лікування), ми змушені констатувати: перемогти цей бич людства наявними ресурсами неможливо, оскільки стратегія лікування ПТСР не лежить лише у сфері психіки людини, а зачіпає *все її ду-ховно-тілесне єство*.

Добре усвідомлюючи це, дослідницька група упродовж ряду років на основі робіт провідних діячів науки та за їх дієвої участі вирішувала амбітне та масштабне завдан-ня: розробити основи нової *інтегральної картини Світу (ІКС)*, яка б синтетично по-єднувала в собі достовірні фундаментальні знання про Всесвіт і Людину.

У межах цього завдання предметом пер-шочергової діяльності міждисциплінарної групи стала розробка базових положень но-вої *наукової картини Світу (НКС)*. Усвідом-люючи складність і неординарність досяг-

нення цієї мети, вчені перед тим провели на-пружену роботу зі створення пізнавальної методології НКС. Із самого початку було зрозуміло, що вирішити це питання лише за-собами діючої методології неможливо вна-слідок її застарілості та сутнісної неповноти щодо саме такої мети. Тому було прийнято рішення піти в цій роботі нетрадиційним для гуманітарної сфери шляхом, застосувавши в її пізнавальному просторі перевірені прак-тикою авангардні методи технічної галузі знань. Група вважала це цілком природним: адже на сьогодні ця галузь у багатьох аспек-тах випереджає гуманітарну, і передусім – у питаннях метаметодології [13]. Результатом здійснення такої синергії визначені *головні положення Нової системи знань*:

- положення про створення Всесвіту, його системність, космогенезис як процес, що її творить, та циклічність останнього;

- положення про Людину як створено-го Творцем пізнаючого суб'єкта Всесвіту та її найвищу цінність в антропній сфері Тво-ріння;

- положення В. Вернадського [14–15], Е. Ле Руа та Тейяра де Шардена [16] про *Ноосферу – сферу загального всім людям Розуму*, розширення якої від земних меж занурює Людину у Світ, його споконвічний Дім, і наповнює її силою Життя;

- положення про органічність зв'язку Людини та створених нею технічних сис-тем і шляхи приведення відносин Людини і техніки до екологічного оптимуму.

Визначені також *фундаментальні по-няття інноваційної методології*:

- метасистемний підхід – методологіч-ний прийом виділення системного комп-лексу замість системи в традиційному під-ході. Він передбачає взаємодію перетворю-ючої та перетворюваної систем (підсистем) у тривимірному просторі;

- принцип інформаційної підпорядкова-ності – принцип ієрархізації інформацій-них понять за умови охоплення більшим меншого [17];

- дедуктивний метод – метод розгляду проблем рухом від загального до окремо-го [18];

- принцип глобального порядку – за-гальний принцип Всесвіту, згідно з яким

він тотально упорядкований: ця будівля з багатьма поверхами, побудована Космічним Розумом за принципом загальної пропорційності, або Гармонії [13];

- принцип ієрархічної фрактальної ізоморфності функціональних структур – принцип, який стверджує можливість представити всі складові Всесвіту як структурно єдині фрактали. Серед них – і Людина як багатовимірна та багаторівнева система [19];

- система періодичних систем елементів Всесвіту – періодична система елементів за типом менделєєвської, яка поширює системність на всі рівні Світоустрою (хімія, техніка, біологія, тварини, людина, соціальні структури, Космос) [20];

- метод діалектичного сходження – метод осягнення онтологічної реальності відповідно до законів Еволюції [21];

- принцип упорядкування системи знань на основі системо-мислєдіяльнїсного комплексу – як ієрархічної структури, що пов'язує знання різних рівнів між собою [21].

Базовими поняттями нової системи знань та інноваційної методології є:

- інтегральна картина Світу – системно впорядкована картина Світу, що інтегрує на новій пізнавальній основі наукову картину Світу з його картинами іншого роду (міфологічною, філософською, релігійною, метафізичною, історичною, футурологічною та ін.). Комплекс перелічених понять покладено в основу багатоцільової інтегрованої навчальної дисципліни «Людинознавство» – системного знання про Людину як складову Природи, Соціуму та Космосу, упровадити яке пропонується на всій вертикалі освітньої системи держави (освіта дошкільна, шкільна, вища, сімейна);

- наукова картина Світу – найбільш загальний опис ієрархії Світоустрою як Цілісності, який містить: множину мов, методи доведення істинності, моделювання, аналізу, систематизації та синтезу, закони і закономірності породження, будови, функціонування, розвитку, взаємодії, управління та перетворення об'єктів Всесвіту у феноменологічному, онтологічному, філогенетичному, причинно-наслідковому та ресурсному аспектах.

Створення нової системи знань – клопітка і складна праця, бо йдеться в ній не просто про адаптацію методів технічних наук до гуманітарного комплексу знань, а про цільове застосування їх до системного пошуку *знань про природу Людини*. Цей пошук дозволив отримати досить коректну багаторівневу інтегральну систему методів, яка і постала як основа саме тієї інноваційної методології, до якої прагнув колектив. Проведена верифікація її переконливо показала: вона відкриває перед дослідниками широкі можливості здобуття справжніх знань з багатьох актуальних напрямів наук про Людину та відповідних їм начальних дисциплін. Але найкращим свідченням сили нової методології стало успішне створення на її основі структури *інтегральної системи інноваційних знань*, що дозволяє використовувати ІКС та НКС на благо Людини і планомірно поглиблювати їх з метою виходу на раніше недосяжні межі Пізнання.

Вирішення цього завдання дало змогу розробити та на певних рівнях надати науково-освітній громадськості *метасистему, яка розглядає Людину в тісній єдності з Всесвітом з його кардинально важливими для існування Людства законами та принципами*. Перевірка цієї системи показує її дієвість: знання про Світ і себе, що здобувається завдяки їй, дозволяє людині використовувати закони Світобудови у свої особисті життєві цінності, які пробуджують її розум до Істини та справжнього Життя.

Отже, завдяки розробленій системі стало можливим отримання знання про Людину не тільки як про фізичну, психічну та соціальну сутність, яка визначається традиційною системою знань. Знайдено шлях її пізнання як багатовимірної та багаторівневої Реальності, яка являє собою морфогенетичну та квантово-механічну системи, цілісний біо-енерго-інформаційний комплекс, пси-ментальну сутність та духовну іпостась.

Обговорення результатів. Створення основ інноваційної методології пізнання Людини та базованої на ній структури нової системи знань про Людину дозволило створити на цій платформі робочий варіант

універсальної навчальної дисципліни – Людинознавство. Це – принципово нова багатопільова дисципліна, яка не тільки відкриває індивіду небувалі можливості, обумовлені його знанням власної природи, а й блокує в ньому бажання творити зло в будь-яких проявах, мобілізуючи на благі, воістину людяні справи відповідно до великого закону Всесвіту «Що віддав, то твоє», у Священному Писанні «Що посієш, то й пожнеш».

Дані проведеного дослідження дозволяють стверджувати: Людина є не пасивний об'єкт Еволюції (за суттю – іграшка в її руках), як найчастіше трактує її європейська академічна наука, вона є творчий суб'єкт Всесвіту, який виступає ланкою консолідації та енергообміну в його системній єдності, а також силою, яка за суттю своєї природи протистойть вселенській ентропії як фактору руйнування матеріального світу. Таке розуміння дозволило в межах створеної інтегральної системи знань про Людину визначити вихідні світоглядні позиції в осягненні її природи. Це, своєю чергою, також дозволило встановити сутнісний вектор і комплекс робіт з виховання *Особистості нової формації*, прогресуючої на засадах толерантності та єдності з людьми та Всесвітом.

За підсумками цієї роботи є підстави говорити про певні напрацьовані ресурси для формування *комплексної програми розвитку психологічних наук на нових – відповідних природі Суцього – світоглядних і методологічних засадах*. Мета подальших досліджень – це розробити за участі провідних фахівців у сфері психології основи фундаментальної науки – *метапсихології*, що має вібрати в себе всі реальні досягнення класичної психології і, на відміну від неї, побачити та пізнати Людину в живому та нерозривному зв'язку з Вищим Розумом, Природним інтелектом.

Як цілісна система психологічних наук майбутнього, метапсихологія повинна стати базовим інструментом у вирішенні нагальних проблем Людини, Соціуму і загального життя на Землі, сформувавши тим самим передумови для нового витка прогресу Людини та Людства як планетарних і кос-

мічних сутностей. Призначення цієї науки – вже у найближчій перспективі стати опорою системного комплексу метазнань – знань про істинну ієрархію надсистем – Природи, Соціуму і Космосу, з життям та діяльністю яких безроздільно єдина Людина.

Незнання людиною себе – плід її самообмеження, обумовленого її невіглаством. Нерозуміння власного Шляху і своєї унікальної природи штовхає людину ступити на чужий шлях, за сутністю – шлях у нікуди, що приводить до головної втрати – втрати самого Себе. Коли людина відкриває свої реальні можливості – вона стає іншою, підносячись над обставинами і стаючи на свій істинний Шлях. Тільки так людина може навчитися Пізнавати й успішно осягати уроки Життя.

Можливості, про які йдеться, у загальних підходах дає запропонована пізнавальна система. Вона не просто розкріпає Людину, відкриваючи її розум назустріч Всесвіту, вона пробуджує до активності весь комплекс граней її природної багатовимірності. За допомогою оволодіння силою Думки і в цілому мисленевими процесами ця система дозволяє формувати реальність Буття, приводячи її до того омріяного Оптимуму, про який з найдавнішої пори мріяли кращі уми цивілізації.

Традиційна система знань, на удосконалення і в доповнення якої має прийти нова система, недостатньо розглядає Людину як свій природний центр, а тому і не спроможна до кінця осягнути її справжню природу. Причина тут у тім, що ця система не володіє методологією, здатною в повному обсязі розкрити глибинну природу Людини, а також властиві їй від народження потенційні надздібності.

Відкривши Людину засобами запропонованої метасистеми у воістину нових, невідомих раніше якостях і передавши ці знання групі добровольців, є переконання, що завдяки їм люди реально знаходять у собі колосальні нові ресурси. Ті ресурси, які може відкрити в собі лише сама людина. Ззовні за будь-яких технологій відкрити їх неможливо. Ось чому ці ініціативні знання безпрецедентно важливі для людей. І головним у них стало, безперечно,

нове розуміння ролі Свідомості і Мислення в житті людини. Пізнавши природу свого мислення і унікальність свідомості, якою наділив її Космічний Розум, людина отримує можливість самостійно формувати бажану реальність, згідно з істинною Місією, з якою вона прийшла у світ. Правильно керуючи системою свого мислення, вона здатна безвідносно до зовнішніх умов свого буття стати цілком успішною, а тому – і щасливою. І не вона одна. Пізнавши щастя сама, людина здатна як дар передати його тим, кого любить, і далі множити його без кінця.

У чому ж головна суть змін, які покликана зробити пропонована вище нова система знань та інноваційна методологія?

По-перше, людина повинна осягнути, що вона є абсолютним продуктом своїх власних думок. Людина являє собою те, про що і як вона думає. Це обумовлено тим, що людина є не тільки суб'єкт і об'єкт матеріального світу, але насамперед невід'ємний елемент інформаційно-енергетичного та душевно-духовного світу: Всесвіту за істинною суттю.

По-друге, Природа, яка створила тіло Людини, за наявності належних умов здатна за допомогою своєї внутрішньої сили *зцілювати її від хвороб*, зокрема не виключаючи і важкі. Цю обставину людина повинна глибоко усвідомити і всіляко використовувати, передусім – у профілактичному аспекті, щоб не боротися з хворобою, яка вже є, а припиняти її заздалегідь, на початку виникнення.

По-третє, класична фізика та стара причинно-наслідкова модель Реальності, що дісталася від Декарта та Ньютона, постулюють, що Світ є константна даність (свого роду «замерзла реальність»), а Думка і Матерія абсолютно різні субстанційно. *Це – порочне і небезпечне для розуму і самого життя судження, яке відкинути Людині потрібно назавжди.*

По-четверте, досягнення авангардних галузей сучасного наукового знання відкривають нові уявлення про Реальність, де у повній згоді з давньою картиною Всесвіту *Розум і Матерія є одне*. Дуалізм в їх трактуванні недоречний – Матерію законно роз-

глядати як *найнижчу іпостась Вселенського Розуму.*

По-п'яте, не маючи справжніх знань про себе, Всесвіт і своє місце в ньому, Людина не усвідомлює цього вищесказаного, а тому не здатна довіритися самій собі та *своїм можливостям у створенні бажаної реальності*. На цьому тлі її внутрішній світ переповнений стражданнями, складними і плутаними системами переконань, негативними сценаріями життя, які утримують її від розвитку та досягнення поставлених цілей. За даними міжнародної медико-психологічної статистики, розумова діяльність людей більш ніж на 70% емоційно-негативна, будучи вражена такими психовірусами свідомості, як страх, тривога, смуток, депресія, вина, образа тощо. З цієї причини переважна більшість людей у найбільш продуктивному віці свого життя (до 35 років) фактично *стають біороботами*, діючими під керуванням раніше сформованих і записаних у нейронних мережах несвідомих програм: вірувань, звичок, стереотипів та ін. Складні та негативні ситуації, думки та почуття, повторюючись протягом життя, створюють стійкі синаптичні зв'язки і на їх основі нейронні мережі, які, своєю чергою, жорстко формують сприйняття зовнішнього світу. Отже, реальність і відповідні їй переконання та емоції закріплюються в людському організмі на структурному рівні (біохімічному, нейронному та ін.) і боротися з ними, коли вони вже відлиті в багатомірну плоть, є завданням вкрай важке. *Недопущення такої реальності (немає її – немає боротьби з нею) має стати необхідністю*, якщо людина хоче спрямувати свою долю на шлях здорового життя та успіху.

Суть алгоритму подальших дій і можливостей обізнаності людини згідно з запропонованими знаннями полягає в наступному.

Передусім, необхідно «перепрошити» негативні несвідомі програми, оновити генетичний статус ДНК, змінити біохімію організму, розірвати старі синаптичні зв'язки та нейронні ланцюги, що заважають еволюційним процесам розвитку Людини (кажучи мовою нейрофізіології – здійснити їх прунінг). Це можливо і треба реорганізувати в структурний комплекс здорової та

успішної Особистості, який має стати незалежним від старих, деструктивних і життєво небезпечних програм.

По-друге, потрібно бути готовими до того, що будь-які зазіхання на старі, установлені роками негативні програми організм у різних формах реагування спричиняє багатобачний і різноманітний опір, передбачити який вкрай складно. Ця протидія стосуватиметься, насамперед, прагнення відповідних систем до збереження старого гормонального фону та сформованого раніше небезпечного біохімічного дисбалансу. В цьому ряду знаходяться і спроби мозку, спрямовані до повної консервації нейронних мереж в їх колишньому, звичному для нього стані. Така поведінка небезпечна тим, що вона пригнічує активність і волю людини, завданням якої є *неухильно спрямовувати свій душевно-духовний статус у русло позитивних змін*. Авторитети в галузі вивчення мозку, наприклад, як лауреат Нобелівської премії Р.У. Сперрі [24], підтверджують можливість безпосередньої зміни фізіологічних характеристик власного тіла (аж до зміни ваги і хімічного складу клітин!) під впливом зосередженої думки і організованих потоків мислення.

По-третє, критично важливо усвідомлювати, що *людина є не жертва описаних негативних реакцій, а пряме їх джерело*. Людський Ум, який не бачить ні власних ресурсів, ні Призначення, є найпідступнішим ворогом. Здолати його – означає досягнути його устрій, а потім на основі отриманих даних вибудувати стратегію перетворення ума з ворога в найкращого союзника та друга.

По-четверте, у практиці конструктивної роботи з головним мозком насамперед необхідно виходити з його безмежних можливостей у породженні власної реальності. Це означає: досить виробити в собі *здатність до контролю мислення та емоцій*, як відразу людина отримує у своє розпорядження не просто кращий у світі інструмент самоцілення, а насамперед інструмент породження потрібних їй подій і розгортання реальності в бажаному для неї напрямку.

По-п'яте, для того щоб повноцінно задіяти в цій роботі ресурси головного мозку, необхідно знати і розумно використо-

вувати закони Всесвіту, перетворивши їх на базові орієнтири життєвих стратегій людини. Всесвіт завжди і у всій повноті наділяє силою тих, хто шанує його закони своїм бездоганним виконанням. Ті, хто спробує перевірити це на практиці, будуть вражені *міццю особистої влади міняти по своїй волі все, на що спрямовані їх наміри*.

Щоб здійснити все це в реальності та здобути владу над власною долею, Людина повинна всім своїм еством прийняти за життєву аксіому, що *все, що її оточує, складається з енергії, яка перебуває в безперервному кругообертанні*. Бачачи тверду, на буденний погляд, матерію, потрібно розуміти, що в дійсності Всесвіту вона вся вібрує й струмує енергією. *Кожен предмет матеріального світу, кожна подія є не що інше, як вібрація*. Люди всі вібрують, будучи єдині зі Світом. Вібрації визначаються насамперед тим, що і як людина думає, і відповідно до характеру її думок, вона притягує у своє життя події, людей і загалом створену складену нею *певну реальність*. Зигмунд Фройд говорив з цього приводу: «Ми вибираємо одне одного не випадково... Ми зустрічаємо тільки тих, хто вже існує в нашій підсвідомості». І оскільки це так, людям варто твердо засвоїти, що *кожна думка є кристал інформації, який здатний згідно з їх Наміром змінювати зміст долі*. Мислення визначає життя людини, і крім думок і вибору, які вона постійно робить, дозволяючи їм за логікою подій опановувати власною свідомістю: *ніхто, крім неї самої, не винен у проблемах особистого буття*.

Які конкретні дії треба здійснити для *впровадження нової системи знань в освітній процес?*

Про них свого часу пророчо писав В. Вернадський [15]: «Що означає вивчити людину всебічно, повністю? Потрібні сотні, тисячі фахівців різних галузей. Це не тільки біологи і медики. Адже людина не тільки тіло. Тому потрібні психологи. І цього мало. Людина містить у собі фізичні та духовні особливості, її минуле, її соціальне та природне оточення. У цілому, щоб вивчити людину, потрібні фахівці майже всіх наук про людину. Про життя на Землі, про Космос. А ще

потрібен особливий фахівець, який зможе осмислити всю цю інформацію».

Таких фахівців-людинознавців вища школа ще не готувала, але за наявності в Україні великого і висококваліфікованого потенціалу у галузі освіти, це не є проблемою. Зважаючи на гостроту питання, яке масштабується на всю вітчизняну галузь, а надалі не виключається – і на зарубіжну сферу, для успішної реалізації запропонованого передбачається створення *універсального концепту розгортання відповідної організаційної структури*. Включаючи в себе низку етапів і передбачаючи інтеграцію у свою системну єдність необхідних для реалізації запропонованих інновацій профільних структур, на першому етапі вона могла б мати вигляд множини (кластера) *загальноуніверситетських кафедр Людинознавства* у вищих навчальних закладах, передусім гуманітарного профілю. Надалі кафедри зможуть трансформуватися у *повноцінні факультети з широким спектром належних спеціальностей*, що дозволить вивести Знання про Людину на відповідний рівень сучасних потреб світового Соціуму.

Наразі треба здійснити глибокий аудит існуючих знань про людину та виявити головні «пробіли» у них, наприклад так, як це виконано в технічних науках [22], та системно забезпечити розбудову фундаментальної системи знань відповідно до вимог до такого виду знань [23].

Для реалізації наукових розробок у зазначеній сфері та перевірки на істинність та науковість їх *базових гіпотез* уже у найближчій перспективі необхідно створити *дослідницький консорціум*, який сприятиме на постійній основі здійсненню широкопрофільної теоретичної та експериментальної діяльності як її мозкового та координаційного центру. Одним із головних стратегічних напрямів цієї роботи як найбільш актуальним з позиції сьогодення мають стати пошук, розробка та апробація технологій протидії найнебезпечнішій загрози сучасності – посттравматичному стресовому розладу.

«Знання – сила», – стверджує ведійська мудрість. Система знань та інновацій-

на методологія формування гармонійної Особистості – це рецепт творення сильної, всебічно розкритої у Світ Людини. Упровадивши її, соціум зробить цим усе необхідне, щоб людина вже з дитинства могла опанувати знання і навички формування *правильних стратегій та сенсів життя*. Саме такий підхід здатний забезпечити людині на довгі роки можливість твердо і радісно крокувати у Світ шляхом *успішного, здорового, безпечного, а тому і щасливого життя*.

Висновки. Людина народжується не просто так – вона приходить у цей світ із конкретною Місією. Незнання її, нашої головної Справи, позбавляє людське життя Стрижня, без якого вона втрачає сенс. Система знань, створення якої розпочато і до розробки якої в найтіснішому партнерстві кличемо всіх, хто не байдужий до поставлених у статті проблем, дозволить Людині з часто безликої біологічної одиниці Всесвіту стати творчим Я, що усвідомило Себе. В цьому і полягає її справжнє Життя.

У межах цієї статті запропонована інформація щодо Нової системи знань про Людину як невід'ємної частини Вселенської Єдності. Багато пізнавальних концепцій проголошують Людину такою. Але слово безсиле за відсутності Дії. Щоб єдність, у якій перебувають Людина і Всесвіт, реально запрацювала, потрібний інструментарій, що надає абстрактним твердженням силу Реальності. У продовж років саме на цей цілісний комплекс знарядь необхідного прогресу була спрямована науково-дослідна робота учасників міждисциплінарної групи. Щоб діяти цього світу, Людина, став реальним творцем та зміг утілювати в життя найсміливіші задуми, він повинен *почувати себе Людиною*. Вирішенню цього завдання усією силою своєї системи зобов'язаний служити Соціум, усвідомлюючи: Розвиток – це не просто наділення людини певною сумою знань і комплексом матеріальних стимулів для її втілення в життя. Це *робота над самою Людиною* – планомірна, неухильна, наполеглива. З неї починаються всі досягнення Людства. Знаряддя цієї роботи закладені в запропонованій в цій статті Системі Знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бехтерева Н. П.** Магия мозга и лабиринты жизни. Москва: АСТ, 2018. 384 с.
2. **Тайлбот М.** Голографическая Вселенная. Новая теория реальности / пер. с англ. Роман Черевко. Москва: София, 2016. 384 с.
3. **Диспенза Д.** Сила подсознания. Москва: ФОРС, 2019. 480 с.
4. **Крутов В. В.** Возвращение к себе. Киев: Гене-за, 2014. 400 с.
5. **Уйльсон Р.** Квантовая психология. Управление сознанием / пер. с англ. Максим Чеботарев, А. Костенко. Москва: София, 2016. 224 с.
6. **Бор Н.** О строении атомов // УФН. 1985. Т. 3, № 4. С. 417–448. (Перевод Нобелевского доклада, сделанного 11 декабря 1922 г. в Стокгольме и опубликованного в журнале «Die Naturwissenschaften» (1923), Bd. 11.
7. **Гейзенберг В.** Развитие квантовой механики // Гейзенберг В., Шрёдингер Э., Дирак П. А. М. Современная квантовая механика. Три нобелевских доклада. Москва; Ленинград: ГТТИ, 1934. С. 11–35.
8. **Планк М.** Единство физической картины мира: сб. статей / под ред. Б. Г. Кузнецова. Москва: Наука, 1966. 286 с.
9. **Пирожков С. І, Хамітов Н. В.** Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: Наукова думка, 2020. 255 с.
10. **Андрущенко В. П.** Епістократія освіти // Вища освіта України. 2021. № 2. С. 5–12.
11. **Крутов В. В.** Інтегральна система знань з формування людини нового типу в складі Природи, Соціуму, Космосу: обґрунтування концепції. Соціальні комунікації: теорія і практика. Т. 12. DOI: 10.51423/SCTP.2021.12.1.
12. **Брейден Грегг.** Божественная матрица. URL: <https://mybook.ru/author/gregg-breiden/bozhestvennaya-matrica-obedinyayushaya-vremya-pros/read/>
13. **Попкова Н. В.** Философия техносферы. Москва: URSS; ЛКИ, 2008. 344 с.
14. **Вернадский В. И.** Несколько слов о ноосфере // Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / отв. ред. А. Л. Яншин. Москва: Наука, 1991. С. 235–244.
15. **Вернадский В. И.** Биосфера и ноосфера. Москва: Айрис-пресс, 2012. 576 с.
16. **Шарден Пьер Тейяр де.** Феномен человека. Москва: Наука, 1987. 239 с.
17. **Юликов М. И.** Теоретические основы системы проектирования режущих инструментов: дис. ... докт. техн. наук / ТПИ. Тула, 1979. 416 с.
18. **Васюков В. Л.** Категорная логика. Москва: АНО Институт логики, 2005. 208 с.
19. **Тернюк Н. Э.** Система периодических систем элементов видимого материального мира // Сучасні проблеми науки та освіти: матеріали 15-ї Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (30 квітня – 9 травня 2011, м. Алушта). Харків: Українська

REFERENCES

1. **Bekhtereva, N. P.** (2018) Mahiya mozgha y labirynty zhyzny [The magic of the brain and the labyrinths of life]. Moscow: AST, 384 p. (in Russian)
2. **Tailbot, M.** (2016) Holohrafycheskaia Vselennaia. Novaia teoriya realnosti/ per. s anhl. Roman Cherevko [Holographic Universe. A new theory of reality]. Moscow: Sofya, 384 p. (in Russian)
3. **Dyspenza, D.** (2019) Cyla podsoznaniya [The power of the subconscious]. Moscow: FORS, 480 p. (in Russian)
4. **Krutov, V. V.** (2014) Vozvrashchenye k sebe [Returning to yourself]. Kyiv: Heneza, 400 p. (in Ukrainian)
5. **Uylyson, R.** (2016) Kvantovaiapsykhoholya. Upravlyenye soznanyem [Quantum psychology. Consciousness management] / per. s anhl. Maksym Chebotarev, A. Kostenko. Moscow: Sofya, 224 p. (in Russian)
6. **Bor, N.** (1985) O stroenyy atomov [On the structure of atoms] // UFN. Vol. 3, no. 4, pp. 417–448 (per. Nobelivskoi dopovidi, зробленої 11 грудня 1922 r. u Stokholmi ta opublikovanoi v zhurnali «Die Naturwissenschaften», Bd. 11 (1923). (in Russian)
7. **Heizenberh, V.** (1934) Razvytye kvantovoi mekhanyky [Development of quantum mechanics]// Heizenberh, V., Shredynher, E., Dyrak, P. A. M. Sovremennaya kvantovaya mekhanika. Try nobelevskykh doklada [Modern quantum mechanics. Three Nobel Prizes]. Moscow; Leningrad: GTTI, pp. 11–35. (in Russian)
8. **Planck, M.** (1966) Yedinstvo fizicheskoy kartiny mira: sb. statey [The unity of the physical picture of the world]/ pod red. B. G. Kuznetsova [The unity of the physical picture of the world: collection of articles. articles / ed. B.G. Kuznetsova]. Moskow: Nauka, 256 p. (in Russian)
9. **Pirozhkov, S.I, Khamitov, N.V.** (2020) Tsyvilizatsiina subiektnist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny [Civilizational subjectivity of Ukraine: from potentials to a new worldview and human existence]. Kyiv: Naukova dumka, 255 p. (in Ukrainian)
10. **Andrushchenko, V. P.** (2021) Epistokratiia osvity [Epistocracy of education] // Vyshcha osvita Ukrainy. № 2, pp. 5–12. (in Ukrainian)
11. **Krutov, V. V.** (2021) Intehralna systema znan z formuvannia liudyny novoho typu v skladi Pryrody, Sotsiumu, Kosmosu: obgruntuvannia kontseptsii. Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka [Integral system of knowledge on the formation of a new type of man in the composition of Nature, Society, Space: substantiation of the concept. Social communications: theory and practice]. Vol. 12, DOI: 10.51423/SCTP.2021.12.1. (in Ukrainian)
12. **Breiden, Hrehh.** Bozhestvennaia matrytsa [The divine matrix]. URL: <https://mybook.ru/author/gregg-breiden/bozhestvennaya-matrica-obedinyayushaya-vremya-pros/read/> (in Russian)
13. **Popkova, N. V.** (2008) Filosofiya tekhnosfery [Philosophy of the Technosphere]. Moscow: URSS; LCI, 344 p. (in Russian)

асоціація «Жінки в науці та освіті»; Харківський нац. у-т ім. В.Н. Каразіна, 2011. С. 11–22.

20. **Зиновьев А. А.** Восхождение от абстрактного к конкретному (на материале «Капитала» К. Маркса) / РАН; Ин-т философии. Москва: ИФ РАН, 2002. 321 с.

21. **Тернюк М. Е.** Конкретизированная система ноосферных знаний // Сучасні проблеми науки та освіти: матеріали 13-ї Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (26 квітня – 5 травня 2013 р.). Харків: Українська асоціація «Жінки в науці та освіті»; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2013. С. 126–136.

22. **Тернюк Н. Э., Авдеенко Е. В.** Особенности современного состояния комплексов научных и учебных дисциплин «Техноведение» // Новый коллегіум. 2006. № 2. С. 18–23.

23. **Тернюк М. Е., Авдеенко О. В.** Фундаментализация технических дисциплин // Новый коллегіум. 2007. № 2. С. 41–49.

14. **Vernadskiy, V. I.** (1991) Neskol'ko slov o noosfere [A few words about the noosphere] // Vernadskiy V. I. Nauchnaya mysl' kak planetnoye yavleniye / otv. red. A. L. Yanshin [Vernadskiy V. I. (1991) Scientific thought as a planetary phenomenon / otv. ed. A. L. Yanshin]. Moscow: Nauka, pp. 235–244. (in Russian)

15. **Vernadskiy, V. I.** (2012) Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]. Moscow: Ayris-press, 2012, 576 p. (in Russian)

16. **Chardin, Pierre Teilhard de.** (1987) The human phenomenon. Moscow: Nauka, 239 p. (in Russian)

17. **Yulikov, M. I.** (1979) Teoreticheskiye osnovy sistemy proyektirovaniya rezhushchikh instrumentov [Theoretical foundations of the cutting tool design system]: dis. ... dokt. tekhn. nauk / TPI. Tula, 416 p. (in Russian)

18. **Vasyukov, V. L.** (2005) Kategornaya logika [Category logic]. Moscow: ANO Institut logiki, 208 p. (in Russian)

19. **Ternyuk, N.** (2011) Sistema peryodycheskykh system lementov vydyimoho materyal'noho myra [System of periodic systems of elements of the visible material world] // Suchasni problemy nauky ta osvity: materialy 15-yi Mizhnar. mizhdystsyplin. nauk.-prakt. konf. (30 kvitnya – 9 travnya 2011, m. Alushta). Kharkiv: Ukrayins'ka asotsiatsiya «Zhinky v nautsi ta osviti»; Kharkivs'ky nats. un-t im. V.N. Karazina, pp. 11–22. (in Russian)

20. **Zinov'yev, A. A.** (2002) Voskhozheniye ot abstraktnogo k konkretnomu (na materiale «Kapitala» K. Marksa) [The method of ascent from the abstract to the concrete (on the material of "Capital" by K. Marx)] / РАН; In-t filosofii. Moscow: IF РАН, 321 p. (in Russian)

21. **Ternyuk, M. E.** (2013) Konkretizyrovannaya sistema noosfernykh znanyy [Concretized system of noosphere knowledge] // Suchasni problemy nauky ta osvity: materialy 13-yi Mizhnar. mizhystsyplin. nauk.-prakt. konf. (26 kvitnya – 5 travnya 2013 r.). Kharkiv: Ukrayins'ka asotsiatsiya «Zhinky v nautsi ta osviti»; Kharkivs'ky nats. un-t im. V.N. Karazina, pp. 126–136. (in Russian)

22. **Ternyuk, N. E., Avdeyenko, Ye. V.** (2006) Osobennosti sovremennogo sostoyaniya kompleksov nauchnykh i uchebnykh distsiplin «Tekhnovedeniye» [Features of the current state of complexes of scientific and educational disciplines "Technology"] // Novyy kollegium, no. 2, pp. 18–23. (in Russian)

23. **Ternyuk, M. E., Avdeyenko, O. V.** (2007) Fundamentalizatsiya tekhnichnykh dystsyplin [Fundamentalization of technical disciplines. New college] // Novyy kolehium, no. 2, pp. 41–49. (in Ukrainian)

24. **Sperry R. W.** (1980) «Mind-brain interaction: mentalism, yes; dualism, no» Neuroscience 5: 195–206. Reprinted in: A. D. Smith, R. Llanas and P. G. Kostyuk (Eds.), Commentaries in the Neurosciences. Oxford: Pergamon Press, pp. 651–662.